

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA KOGNITIV KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA MANTIQUIY MASALALAR YECHISHGA O‘RGATISHNING AHAMIYATI

Sobirova Bakposhsha Maqsud qizi
Urganch davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kognitiv kompetensiyalarni shakllantirishda mantiqiy masalalar yechishga o‘rgatishning ahamiyati haqida ma‘lumotlar berilgan. Shuningdek ta‘lim sifatini oshirishda mantiqiy masalalardan foydalanib dars o‘tish haqida ma‘lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy omillar, psixologik omillar, mnemonik qobiliyat, diqqatni idrok etish, xotira, kognitiv jarayon, mantiqiy fikrlash,

Аннотация: В данной статье представлена информация о значении обучения учащихся решению логических задач в формировании познавательных компетенций у учащихся начальных классов. Также дается информация об обучении с использованием логических задач для повышения качества обучения.

Ключевые слова: Социальные факторы, психологические факторы, мнемонические способности, восприятие внимания, память, познавательный процесс, логическое мышление,

Abstract: This article provides information about the importance of teaching students to solve logical problems in the formation of cognitive competencies in elementary school students. Also, information is given about teaching using logic problems to improve the quality of education.

Key words: Social factors, psychological factors, mnemonic ability, attention perception, memory, cognitive process, logical thinking,

Kirish: Kognitiv kompetentsiya shaxsiy kompetentsiyasining asosiy turlaridan biridir, shuning uchun zamonaviy sharoitda har bir mutaxassis uni o‘zlashtirishi kerak. Bu boshqa kompetentsiya turlarining tarkibiy qismi, uzluksiz ta‘limning shaxsiy asosi sifatida qaralishi mumkin. Kognitiv kompetentsiya J.A.Mardonqulov, A.A.Ibragimov, G‘.A.Nafasov, J.S.Otepbergenov, K.Kudratov, A. V. Xutorskiy, E. R. Antonenko, A.Gilev, E. V. Vyazova, N. I. Samoylova, O. V. Xaritonova kabi tadqiqotchilar tomonidan o‘rganish obyekti bo‘lgan. Zamonaviy ta‘lim sharoitida ta‘limning eng muhim vazifalaridan biri o‘quvchilarning

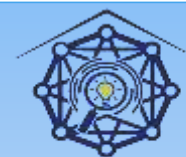
kompetensiyalarini rivojlantirishdir. Hozirgi kunda ta'limning maqsadi faqat bilim olish va to'plash jarayoni emas, balki faoliyatni o'zlashtirish, ya'ni, bilimlardan amaliy foydalanish ko'nikmalarini amalga oshirishdir. Kompetensiya turli vaziyatlarda bilim va ko'nikma elementlarini qo'llash qobiliyatini ifodalaydi. Bu yondashuv nafaqat ta'limning amaliy, kasbiy yo'nalishini mustahkamlaydi, balki bo'lajak mutaxassisning rivojlanish darajasiga nisbatan yuqori talablarni qo'yadi. Bo'lajak mutaxassislarning intellektual va kognitiv rivojlanishi hozirgi kunda oliy ta'limning eng dolzarb vazifalaridan biriga aylanib bormoqda. Buning sababi shundaki, birinchidan, iqtisodiy taraqqiyotning hal qiluvchi omillaridan biri intellektual mahsulot, mulkchilikning asosiy shakli esa intellektual va kognitiv komponent hisoblanadi. Aynan shaxsning aql-zakovati va bilimi, uning malakasi ishlab chiqarish va ilm-fan rivojini, davlatning xalqaro hamjamiyatdagi o'rnini ko'p jihatdan belgilaydi. Ikkinchidan, intellektual ijodkorlik va kognitiv mahsuldorlik jamiyat taraqqiyotidagi regressiv yo'nalishlarga qarshi turadigan ijtimoiy mexanizm sifatida harakat qiladi: intellektual va ijodiy rivojlangan odamlar qanchalik kam bo'lsa, jamiyatdagi buzg'unchilik tendensiyalari shunchalik namoyon bo'ladi. Uchinchidan, aqliy mehnat insonning shaxsiy erkinligi va shaxsiy taqdirining o'zini o'zi ta'minlash kafolatidir. Inson sodir bo'layotgan voqealarni tahlil qilish va baholashda o'z aql-zakovatidan qanchalik ko'p foydalansa, uni tashqaridan manipulyatsiya qilish imkoni shunchalik kam bo'ladi. Ilmiy terminologiyaga "kognitiv kompetensiyalar" tushunchasining kiritilishi ularning xususiyatlari va rivojlanish qonuniyatlarini tizimlashtirishga, ularni oliy ta'lim tizimida shakllantirish va rivojlantirishning uslubiy asoslarini ishlab chiqishga va ta'lim dasturlarini loyihalashda talabalarning intellektual rivojlanishiga e'tiborni o'zgartirishga imkon beradi.

Asosiy qism: Kognitiv kompetensiyalar - bu ma'lum bir maqsadga erishish uchun, odatda, muammo yoki vazifalarni hal qilish uchun ma'lumotni qayta ishlash bilan bog'liq kognitiv faoliyat jarayonida namoyon bo'ladigan kompetensiyalar. Ular idrok, xotira, fikrlash va tasavvurning kognitiv jarayonlarini, shuningdek, axborotni qayta ishlash va tushunish, muammo va vazifalarni hal qilish, yechim natijalarini uzatish jarayonlarini amalga oshirish imkoniyatini tavsiflashi kerak. Kognitiv kompetensiyalar idrok etish, fikrlash, shuningdek, ma'lumotlarni qayta ishlash va tushunish jarayonlarini, muammolar va vazifalarni hal qilish jarayonlarini, qaror natijalarini uzatish jarayonlarini amalga oshirish imkoniyatini tavsiflaydi. Kognitiv kompetensiyalar deganda biz quyidagi xatti - harakatlarning zarur standartlariga rioya qilish imkoniyatini tushunamiz:

- 1) axborotni idrok etish va saqlash;
- 2) maqsadni belgilash va unga erishish yo‘llarini rejalashtirish;
- 3) muammolar va ularni hal qilishda ma’lumotlarni tushunish va qayta ishlash;
- 4) qabul qilingan qaror natijalarini uzatish.

Kognitiv kompetensiyalar strukturasi

№	Kognitiv kompetensiya	Kompetensiya tavsifi	Kompetensiya asosi
1	Axborotni idrok etish vasaqlash.	<p>Idrok qila oladi.</p> <p>Vaziyatning turli jihatlarini yodda tutadi, biridanboshqasiga erkin o‘tadi.</p> <p>Idrok qilingan yaxlitlikni qismlarga ajratadi.</p> <p>Yaxlitlikning qismlarini taqqoslaydi.</p> <p>Qabul qilingan axborotni takrorlay oladi va uniboshqa shaklga aylantira oladi.</p> <p>Qabul qilingan axborotni tasniflaydi, tizimlashtiradi, umumlashtiradi.</p> <p>Ma’lumotni yodlash va saqlash strategiyalariga ega.</p>	<p>Umumiy va kasbiy bilimlar: xotira, matnlar bilan ishlash ko‘nikmasi; ravon og‘zaki va yozma nutq; kognitiv operatsiyalarni (ma’lumotni qayta ishlash) tahlil qilish, sintez qilish, taqqoslash, mavhumlashtirish, konkretlashtirish, umumlashtirish, tizimlashtirish va tasniflash.</p>

2	Maqsadni belgilash va unga erishish yo‘llarini rejalashtirish	<p>Qarama-qarshiliklarni birlashtirib, dolzarb muammo haqida aniq tasavvur hosil qila oladi.</p> <p>Muammoning asosiy belgilarini ajratib ko‘rsataoladi.</p> <p>Kattalashtirilgan yechim sxemalarini ko‘radi.</p> <p>Natijaga erishish variantlarini biladi va ishlabchiqadi va ularni "ongda" taqdim eta oladi.</p> <p>Muammoni hal qilish uchun mavjud resurslarni realbaholay oladi.</p> <p>Maqsadga erishish uchun aniq taqdim etilgantexnologiya doirasida o‘z xatti-harakatlarini rejalashtiradi.</p>	<p>Umumiy va kasbiy bilimlar; amaliy tajriba; gipotezalarni yaratish va sinab ko‘rish qobiliyati; kognitiv operatsiyalarni tahlil qilish, sintez qilish, taqqoslash, mavhumlashtirish, konkretlashtirish, umumlashtirish, tizimlashtirish va tasniflash.</p>
3	Muammolar va ularni hal qilishda ma’lumotlar nitushunish va qayta ishlash	<p>Mavjud bilimlarga asoslanib tushunchalar vatasvirlarning assotsiatsiyalangan komplekslarini yaratadi.</p> <p>Modellarni yaratadi, modellarning tarkibiy qismlari o‘rtasida sabab-oqibat va funksional aloqalarni shakllantiradi.</p> <p>Farazlarni ilgari suradi va sinovdan o‘tkazadi.</p> <p>Tanish bo‘lgan yechim variantlarini taqdim etadi.</p> <p>Tayyor echimlardan foydalanish imkoniyatlarini tahlil qiladi, shablonlardan qochishga tayyorligini ko‘rsatadi.</p> <p>Og'zaki va yozma ma’lumotlarga asoslanib xulosalar chiqaradi.</p> <p>Olingan natijalarni tekshirish strategiyalariga ega.</p>	<p>Umumiy va kasbiy bilimlar; matnlar bilan ishlash ko‘nikmalari, og'zaki va yozma shakllarda taqdim etilgan ma’lumotlar bilan ishlash ko‘nikmalari; fikrlash madaniyati; kognitiv operatsiyalarni tahlil qilish, sintez qilish, taqqoslash, mavhumlashtirish, konkretlashtirish, umumlashtirish, tizimlashtirish va</p>

			tasniflash.
4	Qaror natijalari ni uzatish.	<p>Og'zaki va yozma nutqni mantiqiy, asosli va aniqqura oladi.</p> <p>Javobni puxta tayyorlaydi va uzatadi, to'g'riligiga ishonch hosil qiladi.</p> <p>Qaror natijasining qiymatini turli pozitsiyalarda baholaydi.</p> <p>Natijani oldindan taxmin qila oladi.</p> <p>Bashorat qilingan xatti-harakatlarni namoyish etadi.</p>	<p>Umumiy va kasbiy bilimlar, og'zaki va yozma shakllarda taqdim etilgan ma'lumotlar bilan ishlash ko'nikmalari; ravon og'zaki va yozma nutq, fikrlash madaniyati va kognitiv operatsiyalarni tahlil qilish, sintez qilish, taqqoslash, mavhumlashtirish, konkretlashtirish, umumlashtirish, tizimlashtirish va tasniflash.</p>

Mantiqiy masalalar bolalarning tafakkurini shakllantirishda o'ta muhim hodisadir. Masalalarni yechish o'quvchilarda umumiy xulosadan aniq dalillarga o'tish ko'nikmasini hosil qilishga yordam beradi. Masalalarni yechish orqali bolalar fikrlashga va o'z xulosalarini asoslab berishga ham o'rganib oladilar. Va, albatta,

masala yechish katta tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. U o'quvchilarda sabr-toqat, iroda, qat'iylik kabi insoniy fazilatlarining shakllanishiga zamin yaratadi. Mamlakatimiz iqtisodiyoti va madaniy hayoli haqidagi ko'rsatkichlarishlatilgan masalalar o'quvchilarning saviyasini oshiradi, o'z mamlakatiga nisbatan g'urur hissini uyg'otadi. Mantiqiy masalalar va umuman masalalar yechishga o'rgatishda quyidagi bosqichlarda amal qilish maqsadga muvofiqdir.

1-bosqich. Masala mazmuni bilan tanishtirish;

2-bosqich. Masala yechimini izlash;

3-bosqich. Masalani yechish;

4-bosqich. Masala yechimini tekshirish. Bu bosqichlarning barchasi bir-biriga uzviy ravishda bog'langan bo'lib, ketma-ketlikda amalga oshiriladi. Bu bosqichlarni mantiqiy masalalar yechish barobarida batafsil ko'rib chiqamiz. Biz ushbu boshqichlardan 1-ko'rib chiqamiz. Masala mazmuni bilan tanishtirish. Masala mazmuni bilan tanishtirish uni o'qib, masalada aks ettirilgan hayotiy vaziyatni ko'z oldiga keltirish demakdir. Masalanui odatda bolalar o'qiydilar. Bolalarni masalani to'g'ri o'qishga o'rgatish juda muhimdir. Amalni tanlashni belgilab beradigan “bor edi”, “jo'nab ketdi”, “qoldi ”baravardan bo'ldi” kabi so'zlarga va soni ma'lumotlarga urg'u berib o'qish masala savolini intonatsiya bilan ajratib o'qish. Agar masala tekstida tushunarsiz so'zlar uchrasa ularni tushuntirish yoki masalada gap ketayotgan predmetni ko'rsatish mumkin. Masalani bolalar bir-ikki marta, ba'zan bir necha marta o'qiydilar, biroq masalani bitta o'qiganda esda qolishga ularni asta-sekin o'rgatib borish kerak, chunki bu holda ular masalani ko'proq diqqat bilan o'qiydilar. Masalani o'qiganda, bolalar masalada aks ettirilgan hayotiy vaziyatni tasavvur qila olishlari lozim. Shu maqsadda bolalar masalani o'qib bo'lishganidan keyin masalada nima to'g'risida gap ketayotganini tasavvur qilib ko'rishlari va hikoya qilib berishlarini taklif qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Har qanday bilim qiziqarli usullarda bayon qilingandagina boshlang'ich sinf o'quvchilarining diqqat e'tiborini tortishi va xotirasida saqlanib qolishi mumkin. Shu sababli ham boshlang'ich sinflarda o'qitishning samarali metodlari haqida ko'plab gap ketadi. Ta'lim metodlari o'rganish jarayonini samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ta'lim metodlari muayyan pedagogik jarayondan ko'zda tutilgan maqsadlarga erishish uchun bajarish lozim bo'lgan vazifalarini amalga oshirishda qo'llaniladigan turli-tuman ish usullari va shakllarni o'z ichiga oladi. Bu ishlarni amalga oshirishning shakllangan va amaliyotda qo'llanilayotgan har turli

usullari va shakllari asosida ko‘plab ta’lim metodlari hosil bo‘lgan va bu jarayon davom etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi”.
2. Гилев А.А. Структура кластера когнитивных компетенций // Вестник Самарского государственного технического университета. Серия «Психологопедагогические науки». – 2010. – №4(13). – С. 27 – 31
3. www.wikipedia.uz internet sayti
4. www.fayllar.org internet sayti

Research Science and Innovation House